

УДК [821.162.1-1.091'19'В.Шимборська:821.161.2-1.09'19'Л.Костенко]:11

## ОСМИЛЕННЯ МИНУЩОСТІ ТА ВІЧНОСТІ В ПОЕЗІЇ ВІСЛАВИ ШИМБОРСЬКОЇ І ЛІНИ КОСТЕНКО

**Наталія ПЕЛЕХ**

*Львівський національний університет імені Івана Франка,  
кафедра польської філології,  
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,  
e-mail: nataliapelech@gmail.com*

У статті досліджено реалізацію мотивів проминання і безсмертя у творчості Віслави Шимборської і Ліни Костенко крізь призму таких категорій, як “миль”, “пам’ять”, “вічність” та “інобуття”. Розглянуто образи, які використовують поетеси для окреслення категорії часу і змалювання процесу плинності.

*Ключові слова:* мотив проминання, мотив безсмертя, категорія часу, миль, вічність, інобуття.

Творчість Віслави Шимборської і Ліни Костенко має важливе значення не тільки в національних літературах, які вони представляють, але й у літературі світовій. Їхня поезія наскрізно спрямована на пізнання і осмислення сутнісних сторін людського життя і світу. Визначальною ознакою творчості цих двох поетес, яка їх поєднує і дає можливість компаративного зіставлення, є симбіоз філософського і художнього мислення, що породжує неповторні зразки філософської лірики. Поезія В. Шимборської і Л. Костенко – це постійні роздуми над діалектикою змінного й незмінного, минушого й непроминального, над проблемами часу, швидкоплинності людського життя і способами осягнення вічності. Тобто *час* як філософська категорія є наскрізним у поетичній творчості як польської, так і української поетес.

Мотиви проминання і безсмертя поширені майже в усіх літературах світу і тісно пов’язані в онтологічному й аксіологічному аспектах. За допомогою використання цих мотивів автори звертають увагу читача на проблеми екзистенції – пошук сенсу життя, проблеми швидкоплинності часу, змін і смерті. Звернення до цих мотивів дає можливість поглянути з іншого боку на перспективу пізнання (розуміння суті природи, можливість і межі пізнання світу). Мотиви проминання і безсмертя своєрідним чином торкаються самої структури буття, а також розкривають співвідношення суб’єкта й об’єкта.

Категорія часу реалізується у різному вигляді в кількох мотивах. Це мотив смерті, безсмертя, проминання, вічності, спогаду і протилежний до нього мотив забуття, мотив подорожі або перенесення у часі тощо. Кожен з наведених мотивів є відносно самостійним, і, відповідно, кожен з них потребує окремого розгляду. У цьому дослідженні ми звернемося лише до двох з них. Мета нашої статті – простежити реалізацію мотивів проминання і безсмертя у творчості Віслави

Шимборської і Ліни Костенко крізь призму таких категорій, як “мить”, “пам’ять”, “вічність” та “інобуття”.

У нашому дослідженні ми спробуємо з’ясувати, як поетеси у своїх творах змальовують концепти короткої миті та довших часових відтинків: години, доби, століття – тобто одиниць часового виміру, а також простежити, як у межах мотивів проминання і безсмертя авторки розкривають зміст таких понять, як мить і вічність, яким чином з ними співвідноситься категорія небуття та як у діалог із часом вступають пам’ять і мистецтво. Така проблематика є надзвичайно актуальною, адже і В. Шимборська, і Л. Костенко прямо чи опосередковано порушують ці теми у більшості своїх віршів.

У творчості В. Шимборської семантика таких антитез, як вічність і мить, на думку Н. Сидяченко, окреслює протиставлення життя і смерті [8, с. 114]. А в поетично-філософському баченні Л. Костенко час – це вічність, а життя – це мить [6, с. 62]:

*Час – не хвилини, час – віки і вічність.*

*А день, і ніч, і звечора до рання –*

*це тільки віхи цього проминання.*

*Це тільки мить, уривочок, фрагмент* [3, с. 61].

В. Шимборська також зображує швидкоплинність людського життя за допомогою метафори зі значенням “життя – це мить”. У поезії “Велика кількість” (“Wielka liczba”) минущість всього суцього розкривається таким зоровим образом: “*życie trwa kilka znaków razurkiem na piasku*” [10, с. 96].

Авторка з поетичною майстерністю показує, як усе земне у цьому світі зникає у невідомості, ніщо не затримується навічно, і цей безперервний процес ніхто не в силі зупинити:

*tymczasem reszta w prześlepienie idzie,*

*W niepomyślenie, w nieodżałownie.*

*Ale tego sam Dante nie zatrzymałby.*

*A cóż dopiero, kiedy nie jest się* [10, с. 96].

У вірші “Надмір” (“Nadmiar”) розкриття мотиву проминання продовжується риторичним запитанням:

*Po cóż tu pytać,*

*pod iloma gwiazdami człowiek rodzi się,*

*a pod iloma po krótkiej chwili umiera* [14, с. 48].

Як бачимо, В. Шимборська трактує мить як найменший часовий відтинок, що асоціюється з реальністю (часом і світом, у якому живе людина) та найбільш глибоко представляє плинність життя, а з ним і минущість людини.

Мить у художній системі української поетеси Л. Костенко, на відміну від В. Шимборської, має дещо інше семантичне забарвлення і в межах мотиву проминання набуває цікавого окреслення. Л. Костенко намагається знайти сполучну ланку між часовими площинами (минулим, сьогоденням і майбутнім) і такою ланкою для поетеси є мить. Тому часто зображення цього часового проміжку створює враження безперервності у часі, такий собі своєрідний “місток” між

небуттям і вічністю. Цим мотивом наскрізно пройнята поезія “Звичайна собі мить. Звичайна хата з комином...”:

*Звичайна собі мить. Звичайна хата з комином.  
На росах і дощах настояний бузок.  
Оця реальна мить вже завтра буде спомином,  
а післязавтра – казкою казок.  
А через півжиття, коли ти вже здорожений,  
ця нереальна мить – як сон серед садів!  
Ця тиша, це вікно, цей погляд заворожений,  
і навіть той їжак, що в листі шарудів [2, с. 306].*

Так Л. Костенко представляє нам дві форми існування дійсності: реальну та ірреальну, саме друга є своєрідним переходом до рівня надчасового, безсмертного [6, с. 63], а час, за словами Л. Костенко, є лише відбиттям навколишнього світу:

*Не час минає, а минаєм ми.  
А ми минаєм... ми минаєм ... так-то...  
А час – це тільки відбивання такту [3, с. 61].*

У віршах поетеса також творчо осмислює процес формування цінності пам’яті, процес перетворення буття в пам’ять, адже саме пам’ять є однією з форм існування вічності [7, с. 305]. Як слушно зауважує М. Ільницький, пам’ять у поетичних творах Л. Костенко є одним із способів “осягнення істин нетлінності духовних начал” [1, с. 18]. Цей мотив простежується і в інших творах авторки, серед них: “Під вечір виходить на вулицю він”, “Княжа гора”, “Ван Гог”, “Астральний зойк”, “Дотик печалі”.

Категорія пам’яті присутня і в поезіях В. Шимборської, і також, без сумніву, відіграє важливу роль, оскільки є невід’ємною часткою осмислення історії. А сама історія для В. Шимборської – це не просто процес проминання, а насамперед живі люди, це “*tysiące i tysiące poszczególnych twarzy, a każda pierwsza i ostatnia w czasie*” [14, с. 250]. І тут варто погодитися зі словами дослідника творчості В. Шимборської С. Бальбуса, який вважає, що поетесу більше цікавить не хід історії, а людська особистість як творець цієї історії [11, с. 40]. Тобто осмислення минулого у В. Шимборської відбувається за допомогою використання категорії “історичної пам’яті”. Ця ж категорія присутня і в поезії Л. Костенко, як, скажімо, у вірші “Вже почалось, мабуть, майбутнє”, де поетеса використовує мотив непроминальності моральних цінностей і духовного начала кожної окремої особистості:

*[...] І не знецінюйте коштовне,  
не загубіться у юрбі.  
Не промінійте неповторне  
на сто ерзаців у собі!  
[...] Згадайте в поспіху вагона,  
в невідворотності зникань,  
як рафаелівська Мадонна  
у вічі дивиться вікам! [2, с. 66]*

В процесі авторського осмислення минулості і вічності поетеси замислюються над питанням: чи існує у світі хтось або щось, що могло б затримати мить? Такі

рефлексії над можливістю існування світу абсолютно вільного, не обмеженого часовими рамками, стереотипами представлено в поезіях “Останній концерт Ойстраха у Києві”, “Підмосковний етюд”, “Старий годинникар” Л. Костенко та “Пейзаж” (“Pejzaż”), “Дім великої людини” (“Dom wielkiego człowieka”) В. Шимборської. Таким світом, на думку поетес, є мистецтво, саме воно створює ілюзію зупинки у процесі плинності.

Так, у поезії “Пейзаж” (“Pejzaż”) В. Шимборська показує, як за допомогою засобів живопису зупинено весняну мить: “Maj delikatnie, ale stanowczo wstrzymany” [15, с. 9]. Світ, змальований на полотні, викликає враження справжньої реальності, бо авторка тут конкретизує час (“piąta po południu, maj”), місце і деталі (“drzewa, ścieżka, schodki i wejście do środka”, “niewiasta pod jesionem”). Ліричний герой ототожнює себе з постаттю на картині, тому справжня реальність переплітається з тією, що зафіксована на полотні, де затримався час, спокій і невпинний темп життя. Ці образи настільки реалістичні, що героїня твору готова відмовитися від справжньої дійсності, бо мить на картині є більш привабливою для неї: “Mospo trzymam koszyk, żeby nie wyraść z obrazu” [15, с. 9].

Відчуття зупинки часу у вірші створює образ-символ *zepsutego zegara*, а людина в такому світі сама в змозі керувати невпинним часом, адже здатна полагодити годинник (*naprawienie zegara*).

Мотив зупинки часу звучить і в творі Л. Костенко “Старий годинникар”, де поетеса засобами образного поетичного мовлення представляє читачеві життя старого годинникаря “на пограниччі дійсності і казки”, а майстерно підібрані образи (*стояче озеро, час лежав навалом, механізми ішли, дзигарики цокали*) створюють враження, ніби час ніколи не торкнувся речей цього світу:

*Були там сови і якісь личини.  
Коти робили хижий променад.  
Трельяж дивився срібними очима  
на все, що не хотіло проминать [2, с. 18].*

У вірші “Підмосковний етюд” виразно простежується не лише момент затримання у часі, як у вищезгаданій поезії В. Шимборської “Пейзаж”, але й момент безперервності у часі:

*Все так реально, [...]  
Ще всі живі. Цитуємо поетів.  
Ми ще студенти, нам по двадцять літ [2, с. 106].*

Ще один спосіб подолання безперервної плинності часу представляє В. Шимборська, вказуючи на індивідуальне безсмертя духовного характеру, через яке досягається безпосередній зв'язок з вічністю. Таку тезу поетеса висловлює у творі “Про смерть без перебільшення” (“O śmierci bez przesady”):

*Kto ile zdążył,  
tego tu śmierć cofnąć nie może [12, с. 38].*

Схожу думку висловлює дослідник категорії безсмертя О. Мень, який вважає, що саме діяльність і праця дають людині можливість повірити в те, що не все минає безслідно: “Впевненість в тому, що ми продовжуємо жити вічно, впливає в мене із самого поняття діяльності. І якщо, не знаючи втоми, я буду працювати до кінця, то

природа [...] буде змушена виявити мені нову форму існування” [5, с. 10].

Цікавими є також образи, які використовують В. Шимборська і Л. Костенко для розкриття мотиву проминання. Крім вищезгаданих засобів зображення часу, у їхніх творах є чимало інших поетичних образів. Особливу увагу варто звернути на образ ріки, оскільки і польська, і українська поетеси неодноразово його використовують. Невипадковим є те, що деякі збірки Л. Костенко мають символічні назви, у структурі яких є образ ріки (наприклад, збірки “Над берегами вічної ріки” чи “Річка Геракліта”). Саме цей символ є найкращою експлікацією гераклітівського мотиву. Відоме твердження грецького філософа Геракліта “*panta rhei*” (“все тече”) особливо виразно підкреслює плинність, безперервний рух і минушість речей цього світу. Образ водної стихії і його різновиди (вода, річка, потік) відомі з найдавнішої пори, зустрічаються в міфології, творах світової літератури усіх епох. Цей образ часто згадується і в народних прислів'ях, наприклад: “Час тече, як вода”, “Вчорашньої води не доженеш”, “Двічі в одну річку не ввійти” та ін.

Смислове наповнення образу ріки поетеси розкривають по-різному, використовуючи при цьому різні засоби змалювання цього символу. Так, у поезії “В ріці Геракліта” (“*W rzece Heraklita*”) В. Шимборська змодельовала такий світ, де перетворила всіх і все на риб:

*W rzece Heraklita  
ryba łowi ryby,  
ryba ćwiartuje rybę ostrą rybą,  
ryba buduje rybę, ryba mieszka w rybie* [14, с. 62].

Є. Квятковський слушно зауважує, що цілий твір В. Шимборської базується на “механізмі з рибою”, який просувається по світу, і якщо змінити “рибу” на “монаду”, то отримаємо жартівливий поетичний виклад філософії Лейбніца [13, с. 6].

Використана метафора опосередковано змалює людство, занурене в час, проте людина у швидкоплинності часу залишається сама (“*ja ryba pojedyncza*”) і завжди прагне досягнути вічність, яка розташована поза рікою часу, а отже, поза людським буттям. Багаторазове використання метафори “*wszystko jest rybą*” створює враження монотонності і повторюваності, які яскраво відтворюють циклічність явищ природи.

Гераклітівський мотив використано і в поезії “Ніщо два рази” (“*Nic dwa razy*”), у якій В. Шимборська ще раз вказує на універсальність і неповторність подій, що відбуваються в житті людини. Не можна двічі ввійти в одну і ту ж річку, бо неможливо ідентично щось пережити двічі, адже кожного разу обставини і події будуть абсолютно різними. Свідоме розуміння безперервного плину часу, може, звичайно, викликати сум за прожитими хвилинами, які неможливо повернути, проте В. Шимборська слушно зауважує, що минають також і хвилини болю та розпачу, бо час змиває людські страждання та “гоїть рани”:

*Czemu ty się, zła godzino,  
z niepotrzebnym mieszasz lekkiem?  
Jesteś – a więc musisz minąć,  
Miniesz – a więc to jest piękne* [14, с. 260].

Дещо інше смислове навантаження образу ріки представляє Л. Костенко у поезії “Сосновий ліс перебирає струни”. Цей образ побудований на своєрідному парадоксі, з одного боку – це плинність, проминальність, а з іншого – образ, що увібрав у себе зміст вічних категорій, які представляють незабутність і неповторність цього світу:

*Це – сивий лірник, він багато знає.  
Його послухать сходяться віки.  
Усе іде, але не все минає  
над берегами вічної ріки [2, с. 108].*

Мотив проминання співзвучний з мотивом безсмертя і у вірші Л. Костенко “Скіфська Одиссея”:

*Давно колись була ріка Діала.  
І цар персидський на імення Кір...  
Пройшло те військо...  
І пройшли віки...  
Царя немає. Є ріка Діала.  
Немає Кіра. А Діала є [2, с. 417].*

Таким чином Л. Костенко збагачує традиційний поетичний образ ріки новими смисловими значеннями. Під впливом цієї образної асоціації набуває конкретного втілення саме абстрактне поняття вічності. За допомогою цього образу Л. Костенко у поезіях створює враження взаємоперетікання часових площин.

Автор, звертаючись до символу водної стихії, вказує на своєрідну тяглість і повторюваність у часі, про що пише Н. Фрай у праці “Архетипний аналіз: теорія мітів”: “Символіка води також має власний цикл: від дощів до джерел, від джерел до фонтанів, потічків і річок, від річок до моря або до зимового снігу, а тоді знову назад” [9, с. 131].

В. Шимборська і Л. Костенко у своїх творах постійно закликають до інтенсивних пошуків справжнього буття як заперечення та подолання марнотратного та фальшивого світу, до розширення меж особистісного світу, перед яким виявляється безсилість влади часу. Тому і польська, і українська поетеси часто моделюють певне поетичне інобуття, або, як ще називає його Р. Мариняк, “іншосвіття” [4, с. 7–8]. Модель дійсності, де протиставляється час людського життя (справжньої реальності) і час позалюдського інобуття, представлено у творах “Розмова з каменем” В. Шимборської і “Скіфська баба” Л. Костенко.

Ліричний герой твору “Розмова з каменем” В. Шимборської всіма силами намагається налагодити діалог з каменем, щоб зрозуміти сутність його буття. Ця розмова дає змогу читачеві виокремити ряд опозицій: людина (буття для себе) і камінь (буття в собі), свідомість (розум) і мертва брила матерії, відкритість і замкненість, проминання людського життя і вічність буття каменя. Ці опозиції ще раз підкреслюють існування у світі двох видів буття: живого і неживого. Але людині важко зрозуміти сутність неживого (хоча й вічного!) існування, бо в людини є *brak myślu udziału* (нестача відчуття участі):

*“Żaden zmysł nie zastąpi ci zmysłu udziału.  
Nawet wzrok wyostrzony aż do wszechwidzenia  
nie przyda ci się bez zmysłu udziału” [14, с. 248].*

У творі Л. Костенко теж простежуємо звернення до неживої матерії, якою є персоніфікований образ скіфської баби. Цей образ передає сталість, незмінність і знову ж таки своєрідну затримку часу:

*Та це – минуле. Ти дивись вперед.  
Ти звикла – коні, гаківниці, стріли,  
Зрадецькі хани з профілем шулік...  
Ти це забудь. Усе це застаріле.  
Поглянь навколо. Це – двадцятий вік.  
А ти стоїш [2, с. 352].*

Ліричний герой не розуміє сенсу такого існування, скіфська баба хоч і пережила цілі століття, бачила всі етапи “прогресу”, змінність людських захоплень, але чи було її довговічне життя справжнім з його яскравістю світовідчуття?

З рефлексій над цитованими творами постають питання: невже лише нежива матерія є непроминальною і вічною, а людське життя – крихким і непевним? В. Шимборська і Л. Костенко вказують на одну суттєву відмінність між людським життям і камінним існуванням – всупереч тому, про що з філософською поважністю говорить *камінь*, і незважаючи на те, що *скіфська баба* бачила весь розвиток цивілізації і людства, їхнє буття є вбогим, зубожілим на ціле багатство людського відчуття світу, щастя, любові, зрештою, навіть страждання і болю.

Отже, ми простежили реалізацію мотивів проминання і безсмертя у творчості В. Шимборської і Л. Костенко, за допомогою яких вони намагаються привернути увагу до швидкоплинності людського життя і сягнути складних лабіринтів людської душі. Для розкриття цих мотивів поетеси використовують подібні засоби змалювання категорії часу, часто вдаються до його опредметнювання та персоніфікації. Схожими є й образи, якими послуговуються авторки, наприклад, образ ріки чи годинника. У творах Л. Костенко мотив проминання часто є співзвучний з мотивом безсмертя, інколи ці мотиви взаємопереплітаються. В. Шимборська для змалювання процесу плинності часто використовує доволі несподівані образи, які залежно від індивідуального читацького сприйняття можуть інтерпретуватися цілком по-різному. Ці образи завжди будуються на конкретизації і детальному, мікроскопічному огляді деталей, що дає змогу краще зрозуміти сутність і особливість світу, у якому живе людина.

Поетеси у своїх творах також звертаються до категорії інобуття, вказуючи тим самим на проміжний характер людської дійсності. Тому часто в текстах В. Шимборської і Л. Костенко йдеться про екзистенціальну ситуацію, завдяки якій людина переходить від споглядально-чуттєвого, поверхового існування до вічного життя.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Ільницький М.М.* З чого постає неповторність / М.М. Ільницький // Українська мова і література в школі. – 1981. – № 10. – С. 9–23.
2. *Костенко Л.В.* Вибране / Л.В. Костенко. – Київ : Дніпро, 1989. – 559 с.
3. *Костенко Л.В.* Неповторність / Л.В. Костенко. – Київ : Молодь, 1980. – 222 с.

4. *Мариняк Р.С.* Історіософія поезії Ліни Костенко : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 “Українська література” / Мариняк Руслана Степанівна ; Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2005. – 19 с.
5. *Мень А.В.* Тайна жизни и смерти / А.В. Мень. – Москва : Знание, 1992. – 62 с.
6. *Миرونюк Л.В.* Категорія часу у філософській ліриці Л. Костенко / Л.В. Миرونюк // Вісник Запорізького державного університету. – 2001. – № 1. – С. 61–64.
7. *Міннуллін О.Р.* Ситуація небуття в ліричному творі (на матеріалі поезії Ліни Костенко) / О.Р. Міннуллін // Ученые записки ТНУ им. В. И. Вернадского. Серия “Филология. Социальные коммуникации”. – Т. 23 (62) – №1. – Симферополь, 2010. – С. 304–315.
8. *Сидяченко Н.* Образ часу у творчості В. Шимборської / Н. Сидяченко // Всесвіт. – 1998. – № 4. – С. 114–116.
9. *Фрай Н.* Архетипний аналіз: теорія мітів / Н. Фрай // Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Львів : Літопис, 1996. – С. 111–135.
10. *Шимборська В.* Під однією зіркою / В. Шимборська. – Львів : Каменяр, 1997. – 109 с.
11. *Balbus S.* O Wisławie Szymborskiej / S. Balbus // Świat ze wszystkich stron świata. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1996. – 249 s.
12. *Szymborska W.* Ludzie na moście / W. Szymborska. – Wyd. 2. – Warszawa : Czytelnik, 1988. – 44 s.
13. *Szymborska W.* Poezje / Przedm. J. Kwiatkowskiego. – Warszawa : Alfa, 1987. – 192 s.
14. *Szymborska W.* Sto wierszy – sto pociech / W. Szymborska. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1997. – 336 s.
15. *Szymborska W.* Sto pociech / W. Szymborska. – Warszawa : PIW, 1967. – 400 s.

*Стаття надійшла до редколегії 27.10.2011  
Прийнята до друку 30.11.2011*



## COMPREHENSION OF PASSING AND ETERNITY IN WORKS OF WISLAWA SHYMBORSKA AND LINA KOSTENKO

**Nataliya PELEKH**

*The Ivan Franko National University of Lviv,  
Department of Polish Philology,  
1 Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,  
e-mail: nataliapelech@gmail.com*

The article presents realization of motives of passing and immortality in the works of Wislawa Shymborska and Lina Kostenko in the light of such categories as “instant”, “memory”, “eternity” and “nonexistence”. It considers images that are used by poets to describe categories of time and process of instability.

*Key words:* motive of instability, motive of immortality, the category of time, moment, eternity, nonexistence.

## ОСМЫСЛЕНИЕ БЫСТРОТЕЧНОСТИ И ВЕЧНОСТИ В ТВОРЧЕСТВЕ ВИСЛАВЫ ШЫМБОРСКОЙ И ЛИНЫ КОСТЕНКО

**Наталія ПЕЛІХ**

*Львівський національний університет імені Івана Франка,  
кафедра польської філології,  
ул. Университетская, 1, Львов, Украина, 79000,  
e-mail: nataliapelech@gmail.com*

В статті досліджується реалізація мотивів швидкоплинності і бессмертя в творчестві Віслави Шимборської і Ліни Костенко крізь призму таких категорій, як “миг”, “пам'ять”, “вечність” і “инобытие”. Розглянуті образи, якими користуються поетеси для окреслення категорії часу і процесу течучості.

*Ключевые слова:* мотив швидкоплинності, мотив бессмертя, категорія часу, миг, вечність, инобытие.